

Винарчик О. П.,
*аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ,
помічник судді
Апеляційного суду Львівської області*

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ПОЛЬЩІ 1932 РОКУ

PUNISHMENT SYSTEM FOR CRIMINAL CODE OF POLAND IN 1932 YEAR

Наукову статтю присвячено аналізу правовій категорії «покарання» за польським кримінальним кодексом 1932 р., висвітлено сутність та зміст такого. З'ясовано його положення та поділ. Проведено частковий аналіз концепцій та поглядів членів Кодифікаційної комісії стосовно необхідності тих чи інших покарань.

Ключові слова: кодекс, кримінальне право, основні покарання, додаткові покарання, смертна кара, позбавлення волі.

Научная статья посвящена правовой категории «наказание» по польскому уголовному кодексу 1932, освещены его сущность и содержание, положение и разделение. Проведен частичный анализ концепций и взглядов членов Кодификационной комиссии на необходимость тех или иных наказаний.

Ключевые слова: кодекс, уголовное право, основное наказание, дополнительные наказания, смертная казнь, лишение свободы.

The scientific article is devoted to the legal category of «punishment» according to the Polish Penal Code of 1932, the essence and content of such. Its position and division are revealed. A partial analysis of the concepts and views of the members of the Codification Commission regarding the need for certain punishments has been carried out.

Key words: code, criminal law, basic punishment, additional punishment, death penalty, imprisonment.

Кримінальне право Республіки Польща має багату й давню історію; вагомий внесок належить професору Львівського університету Ю. Макаревичу, який, незважаючи на постійний тиск та критику з приводу своєї наукової діяльності, був одним із тих професорів, які арештовувались, вивозились на Донбас у шахти, однак за своїми поглядами він був незламний, відмовився виїжджати зі Львова та продовжував працювати у Львівському університеті Івана Франка після війни, зробивши вагомий вклад у науку кримінального права в період окупаційних радянського та німецького режимів [1, с. 316; 2, с. 19].

Кримінальний кодекс Польщі 1932 р., співавтором якого був Ю. Макаревич, діяв у Польщі і після II Світової війни, аж до 1969 року, незважаючи на зміну пріоритетів у внутрішній та міжнародній політиці.

З погляду сьогодення для аналізу польського кримінального кодексу 1932 р. важливим є з'ясування, зокрема, правової природи і поняття покарань, їх поділ та види, як одного з елементів боротьби зі злочинністю у відродженій польській державі, а відтак і на західноукраїнських землях в її складі, яка невпинно зростала з року в рік, збільшувалася рецидивна злочинність.

Актуальність цього питання пов'язана із значущістю історико-правового досвіду для сучасного правотворення та євроінтеграційних процесів, що відбуваються в нашій державі.

В українській юридичній літературі відсутні монографічні дослідження системи покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року, при цьому зазначена проблематика досліджувалась у контексті інших наукових питань державно-правового розвитку

та окремих статтях, що стосуються видів покарань та здійснення судочинства в міжвоєнній польській державі. Зокрема, вагомими в цих напрямках є дослідження В.С. Кульчицького, В.К. Грищука, О.В. Липитчук, Т.В. Пашука, К.Б. Марисюка та ін.

Інша ситуація із цього приводу склалась у Польщі, оскільки ще в 1922 році Ю. Макаревич друкує окремою книжкою свій вступний проект загальної частини кримінального кодексу як результат кодифікаційної роботи протягом 1919–1920 рр., що складається з двох частин: I-ша – проект загальної частини кримінального кодексу, II-га – міркування вчених і практичних працівників щодо тих чи інших артикулів проекту [3]. У подальшому сам лише професор Ю. Макаревич видає низку праць, присвячених кримінальному праву та покаранням, якими займається у своїй науковій діяльності.

Праці польських юристів міжвоєнного періоду мають здебільшого характер коментарів до кримінального кодексу 1932 р. та відтворюють положення кодексу, без визначення їхнього соціального змісту.

У повоєнній польській історіографії зазначена проблема висвітлювалася в колективних працях з історії держави і права Польщі, що поглибило вивчення цієї проблематики.

У сучасній Польщі написано цілий ряд праць присвячених видатному польському науковцю Ю. Макаревичу, який, попри свою наукову діяльність, був також сенатором парламенту II Речі Посполитої, як співавтору кодексу, про що свідчать напрацювання кримінальних кафедр відповідних навчальних закладів. За сприяння польського уряду відреставровано пам'ятник на могилі Ю. Макаревича на Личаківському кладовищі у Львові.

Саме тому метою статті є подальша розробка та напрацювання матеріалу, що стосується інституту покарання за Кримінальним кодексом 1932 р., оцінка польського кримінального права крізь призму поглядів та концепцій авторських ідей, реалізованих у ньому, та аналіз його положень сучасним науковим співтовариством.

На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в поглибленні наявних і вироблення нових історико-правових знань про види покарань та систему покарань у цілому за Кримінальним кодексом Польщі 1932 р.; провести аналіз окремих думок кодифікаційної комісії з приводу тих чи інших видів покарань.

Кримінальний кодекс Польщі 1932 року отримав високу оцінку в науковому середовищі тогочасної Європи, що свідчило про зрілість польської кримінально-правової думки та авторитет польських науковців [4, с. 194].

Наполегливо працюючи в кодифікаційній комісії з кримінального права, Ю. Макаревич виходив із нагальної необхідності боротьби зі злочинністю, яка зростала у відродженій Польщі.

Після завершення Першої світової війни практика покарання спиралась на вину та відшкодування шкоди, які були стержнем кримінального права в Європі.

Разом із цим визначення ступеню вини в конкретному випадку та відповідно до застосування меж відповідальності (відшкодування матеріальної та моральної шкоди) було дуже важкою справою. Від кримінального права очікувалось цілеспрямованої діяльності, яка мала реалізувати захист суспільства від злочинця, а тип (види) і межі такої оборони мали запропонувати досвід (кримінальна статистика), дослідження суспільного життя (злочинного середовища), особистість (психологію) злочинця як живої людини, які суд використовує, кваліфікуючи особу, як випадкового, який продовжує злочинну діяльність (рецидивіст) чи здатного до виправлення злочинця, тому тільки застосування покарання могло бути якісним у зазначеній справі, однак цього не могли досягнути кримінальні кодекси, які ґрунтувались на класичній доктрині. Цілеспрямоване покарання вимагало знання індивідуальних і соціальних аспектів життя обвинуваченої особи або профілактики вивчення його, часу становлення на шлях злочинності та боротьби з ним на стадії виконання покарання, що було настільки ж важливо, як сам судовий розгляд, під час якого неможливо точно визначити особистість (психологію) злочинця і поставити точний висновок, як і передбачити вплив на злочинця очікуваного покарання. Зазначеної мети можна було досягти тільки в процесі тривалого спостереження за засудженим під час відбування покарання. Для цього була започаткована концепція винесення невизначених вироків, приблизних, між нижньою і верхньою межею з точним визначенням покарання, яке б наступило в часі його виконання в залежності від поведінки засудженого. Така ідея

народилася в США, а також передбачена в польському проекті закону про боротьбу зі злочинністю серед неповнолітніх під час визначення виправних закладів [5, с. 435].

Необхідно відзначити, що професор Ю. Макаревич присвятив багато уваги поняттю покарання в цілому у своїй науковій діяльності, власне покарання було одним із головних предметів його наукових досліджень. Досліджуючи покарання, Ю. Макаревич вдався до багато інших загальних питань кримінального права. Вважав, що покарання є найважливішим, а часто єдиним засобом боротьби зі злочинністю [6, с. 158]. Так, на думку Ю. Макаревича, покарання було не чим іншим, як відповідальністю (відплатою) за вчинений злочин. Із плином часу та вивченням цього правового явища науковець підходив до нього більш критичніше та, зокрема, стверджував, що польський кримінальний кодекс спрямований у правильному напрямку, адже крім покарання він відсилає і до інших заходів, маючи на увазі перш за все запобіжні заходи [7, с. 84].

Безперечним науковим досягненням професора Ю. Макаревича було демонстрування того, що суттю покарання є помста громадськості, колективна помста соціальної групи, а не помста індивідуальна, приватна, і власне помста громадськості дала початок покаранню на ранніх етапах становлення та розвитку польської держави [8, с. 714].

Інший польський науковець С. Гласер припустив, що метою покарання є дотримання правового порядку, з одночасним обґрунтуванням про те, що покарання може досягти цього тільки, якщо негативні наслідки такого будуть відповідати вчиненому злочину [9, с. 47].

З приводу покарання в розумінні польського кримінального кодексу 1932 р. польський криміналіст Б. Вроблевський, який був одним із засновників соціологічного напрямку в історіографії кримінального судочинства, висловився таким чином: «Наш кодекс має раціоналізацію змішаних покарань, а саме (якщо мова йде про дорослих злочинців): метафізичне, з метою справедливої помсти, чи навмисне, у вигляді певних виправлень, обмежень, навмисно-оборонне» [10].

З наведеного бачимо, що науковцями висловлювалась думка про те, що не тільки польський кримінальний кодекс, але й багато кримінальних кодексів інших держав побудовані на тому, що покарання є основою впливу держави у вигляді справедливої відповіді на вчинений злочин, а інші запобіжні заходи застосовуються тільки додатково в певних випадках, застосовуючи покарання.

На другому Конгресі порівняльного права в Гаазі 1937 року зауважено, що покарання у вигляді позбавлення волі чи заходи забезпечення перш за все мають на меті охорону суспільства від злочинців [5, с. 436].

За змістом польського кримінального кодексу, покарання є результатом та наслідком злочинної дії, відтак вини (винної діяльності чи бездіяльності), яка поділяється на умисел та необережність.

Таким чином, наведене дозволяє дійти висновку, що під наслідком покарання розуміються певні шкідливі для прав винної особи наслідки, які остання терпить через те, що її засуджено за вчинення злочину до відбуття певного покарання.

У сучасній кримінально-правовій доктрині всі покарання за порядком призначення поділяють на основні та додаткові, за таким самим принципом кримінальні покарання поділялися за польським кримінальним кодексом 1932 року, що свідчить про прогресивність та усвідомлення кодифікаційною комісією інтересів суспільства та держави, його розвитку та врахування світової практики [11].

Так, за кримінальним кодексом Польщі 1932 р. основні покарання ("kara zasadnicze") були самостійними, а додаткові ("kara dodatkowe") – тільки як доповнення перших, у разі засудження за основним покаранням.

У свою чергу, додаткові покарання не могли існувати без основних. Враховуючи історію основних покарань, такі стосувались засудженого в частині найважливіших благ (життя, волі), додаткові покарання перш за все стосуються соціального становища і мають яскраво виражений характер забезпечення суспільства від негативного впливу. Додаткові покарання є тільки додатком і не носять самостійного характеру [12, с. 188].

До основних покарань за кримінальним кодексом Польщі 1932 року, згідно з арт. 37, входили:

- 1) смертельна кара «kara smierci»;
- 2) ув'язнення (позбавлення волі) «kara wiczenia»;
- 3) арешт «kara aresztu»;
- 4) штраф (грошове покарання) «grzywna» [11].

Обвинувальний вирок суду мусив містити основне покарання та обов'язково мав застосовувати додаткове покарання.

Збереження в майбутньому кримінальному кодексі смертної кари супроводжувалось постійними дискусіями про доцільність у польському суспільстві. Потрібно звернути увагу на те, що розглядаючи проект у Сеймі, думки з приводу смертної кари були різними і лише в третьому читанні проекту Сейм більшістю голосів вніс смертну кару до переліку основних видів покарань, що стало підставою для думок авторів проекту про те, що незважаючи на погляди науковців та гострі обговорення, смертну кару відновлено в проекті завдяки збільшенню кількості депутатів, які проголосували за таке покарання [13, с. 13].

Схожою була ситуація і у визначенні мінімального строку позбавлення волі, як виду кримінального покарання. Зокрема, вступний проект передбачав, що мінімальний строк покарання у вигляді позбавлення волі не міг бути коротшим, як один рік, і більшим, як двадцять років, якщо закон не передбачав за вчинене довічне позбавлення волі.

Ю. Макаревич, покликаючись на правових експертів зі Львова, зазначав, що мінімальний строк позбавлення волі, не менший за один рік, на практиці призведе до того, що право суду до надзвичайного пом'якшення покарання лише у виняткових

випадках стане не винятком, а правилом, оскільки дуже часто буде потреба призначати покарання у вигляді позбавлення волі менше ніж на один рік.

У своїх коментарях польський криміналіст В. Маковський зазначав, що розробники кодексу цілком свідомі того, що короткотермінові строки позбавлення волі загалом неефективні, про що свідчить практика їх застосування в XIX ст. Але збільшення мінімального строку позбавлення волі до одного року поставило б за необхідність встановлення нібито перехідної форми покарання у вигляді позбавлення волі нижче одного року, виходячи із чисто пенітенціарних завдань [14, с. 55].

Покарання у вигляді позбавлення волі складалось тільки з ув'язнення та арешту, що було за досвідом Голандії та Норвегії, при цьому фактично автори проекту не вважали арешт ідентичним позбавленню волі, оскільки такий вид покарання, на їх думку, не мав виправного характеру та призначався з метою простої ізоляції особи без необхідності застосування до неї в пенітенціарних закладах цілої системи виправлення. Мінімальний термін позбавлення волі (ув'язнення) становив 6 місяців, максимальний – 15 років. Розробники польського Кримінального кодексу стали із самого початку на позицію раціональної пенітенціарної системи та індивідуалізації не лише призначення, а й відбуття покарання. Покарання у вигляді позбавлення волі мало на меті обмеження прав і свобод людини.

Покарання у вигляді штрафу вимірювалось у межах від 5 до 200 тис. злотих [13, с. 40]. Таке покарання застосовувалось самостійно та додатково із покаранням у вигляді позбавлення волі [3, с. 442].

Багато поглядів стосувались залишення покарання у вигляді штрафу, оскільки таке не було покаранням, пов'язаним із позбавленням волі, однак не застосовувалось до тяжких злочинів [14, с. 168].

Закріплюючи положення, пов'язані зі штрафами, на думку Ю. Макаревича, кодекс мав враховувати два моменти: перший, згідно з яким потрібно було уникати покарання, пов'язаного з позбавленням волі, в максимально широкому колі випадків вчинення злочинів невеликої тяжкості; другий, що забезпечені люди могли не відчувати негативного матеріального впливу в разі призначення штрафу в невеликому розмірі. Так, наприклад, штраф у розмірі кількох сотень злотих жодним чином не вплинув би на матеріальне становище особи, яка витрачає 50 000 злотих на рік на утримання оранжереї екзотичних рослин [15, с. 133].

Відповідно до арт. 43 у разі неможливості сплатити штраф або у випадку, якщо його сплата могла призвести до тяжкого матеріального становища засудженого, суд мав замінити штраф роботою, обираючи на власний розсуд працю на волі або ж працю в будинках примусової праці. Штраф міг бути також замінений арештом [11].

Додаткові покарання були відомі з інших кодексів, але польський кодекс 1932 р. обмежив такі до таких, перелік яких в арт. 44 був вичерпний:

- 1) втрата громадянських прав «utrata praw publicznych»;

2) втрата прав почесного громадянства «*utrata obywatelskich praw honorowych*»;

3) втрата права професійної діяльності «*utrata prawa wykonywania zawodu*»;

4) позбавлення батьківських прав чи опікунських «*utrata praw rodzicielskich lub opiekunczych*»;

5) конфіскація майна та активів «*przepadek przedmiotów majątkowych i narzędzi*»;

6) оголошення вироку в пресі «*ogłoszenie wyroku w pismach*» [11].

Головною метою додаткових покарань була охорона суспільства від злочинця, а не завдання йому обтяжень за скоєний злочин, оскільки в такому разі такі наближались до запобіжних заходів. Додакове покарання несло всі наслідки засудження, які включав у себе вирок суду в кримінальній справі [16, с. 269].

Додакове покарання у вигляді втрати прав громадянських було найважливішим та ієрархічно найвищим, тобто найсерйознішим. Це покарання розуміло під собою втрату активного та пасивного права вибору до законодавчого органу влади, органів місцевого самоврядування та інші установи публічного права, втрати статусу державного службовця та посад, а також можливість їх отримати [5, с. 443].

Втрата почесних прав включає в себе втрату почесних звань і нагород, а також можливість отримати їх. Як правило, ця втрата поєднана з попередньою, оскільки обидві виключали засудженого із суспільного життя, забирали титули, посади та нагороди, які вимагають суспільної довіри. Обидві втрати були надані в якості факультативної чи обов'язкової. В обов'язковому порядку ці покарання використовувались у разі засудження за смертну кару або довічне позбавлення волі за злочини державної зради та вчинені з метою отримання прибутку. Факультативно суд міг застосувати це покарання в разі засудження до тюремного ув'язнення за будь-який інший злочин, вчинений із метою отримання прибутку або інших корисливих та низьких спонукань.

Зазначене покарання суд застосовує в разі засудження до смертельної кари чи довічного ув'язнення, позбавлення волі за злочини проти зовнішніх інтересів держави чи міжнародних відносин, позбавлення волі за інші злочини, пов'язані з власною вигодою (корисливі) [12, с. 193].

Втрата прав наступала з набрання вироком законної сили.

Суд міг оголосити вирок у пресі, що є додатковим, факультативним покаранням, за кошт засудженого, якщо злочин був вчинений шляхом видання книжок, статей чи іншої друкованої продукції [12, с. 200].

Справжнім досягненнями в кримінально правовій літературі того часу можна назвати не тільки працю Ю. Макаревича «*Einführung in die philosophie des Strafrechts*» («Введення в філософію кримінального права»), але і багато інших виданих польською мовою, при цьому частина з них є перекладом та коментарем його праць із німецької мови [17, с. 256].

Таким чином, система покарань – вичерпний, загальнообов'язковий перелік визначених за змістом видів покарань, що характеризуються внутрішньою єдністю та узгодженістю. Система конкретно визначених за змістом покарань давала суду можливість під час застосування покарання здійснити його індивідуалізацію, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та інші обставини, які впливають на кваліфікацію вчиненого.

Одним із авторів польського кримінального кодексу 1932 р., а відповідно, критиком чи прихильником тих чи інших покарань став професор Львівського університету імені Яна Казимира (тепер Львівський національний університет ім. І. Франка) Юліуш Макаревич, праця якого була вагомим внеском як у доробок польських правників із кодифікації кримінального законодавства в міжвоєнний період, так і в скарбницю світового досвіду кодифікації кримінального законодавства на наукових (доктринальних) засадах.

Розвиток інституту покарання в галузі кримінального права в Польщі відбувався з урахуванням нових соціально-економічних і політичних відносин та правової ситуації, що мала місце в цій сфері.

Як зазначав Ю. Макаревич, кримінальний кодекс 1932 р. чітко закріплював тенденцію до ухилення від застосування покарання у вигляді позбавлення волі. У випадку альтернативи «арешт чи штраф» перевага надавалась штрафові, при цьому формувалася принцип «не можеш сплатити штраф – відпрацюй його».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Redzik A. Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946. Lublin, 2006. 409 s.
2. Gansiniec R. Notatki Lwowskie (1944–1946). Wrocław, 1995. S. 20–23.
3. Makarewicz, J. Ustawa karna. (Część ogólna). Projekt wstępny [Tekst]. Lwow, 1922. z. 4-6, (odrębna odbitka: Lwow 1922, Nakładem Komisji Kodyfikacyjnej R.P. ss. 51.
4. Сенько М.М. Розвиток сучасної науки кримінального права в республіці Польща. Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. Київ: Київський університет права. № 1. 2008. – С. 194.
5. Plaza S. Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Cz. 3. Okres międzywojenny. Kraków: Księgarnia akademicka, 2001. 762 s.
6. Problem kary na tle poglądów J. Makarewicza jest przedmiotem interesujących rozważań w pracy M. Wąsowicza Nurt socjologiczny w polskiej myśli prawnokarnej (Warszawa 1989, zwłaszcza s. 158).
7. J. Makarewicz Klasycyzm i pozytywizm w nauce prawa karnego “Przegląd Prawa i Administracji” 1896, s 698-727, 847-870.
8. J. Makarewicz Prawo karne w Katowicach “Gazeta Sądowa Warszawska” 1937, nr 6, s. 84.
9. S. Glaser, Kara odwetowa a kara celowa (Zalety i braki teorii pragmatyczne), Lublin 1924, s. 47 n, tense, Prawo karne, Warszawa 1933, s. 20 n.
10. Wroblewski B. Sądziowski wymiar kary w Rzeczypospolitej Polskiej Ankieta. Wilno : Wydano z zasilku Ministerstwa Wyznan Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Rektoratu U.S.B., 1939. 484 s.

11. Kodeks Makarawicza URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Makarawicza.
12. J. Makarewicz Kodeks karny z komentarzem, Lwow 1938, s. 662.
13. Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja prawa karnego [Tekst]. T. V. Z. 6. Uzupełnienie uzasadnienia projektu kodeksu karnego. Warszawa, 1931 [Zrodio Elektroniczne] Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrociawskiego. URL: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=40621&from=publication>.
14. Kodeks Karny i Prawo o wykroczeniach z komentarzem i orzecnictwem Sądu Najwyższego do dnia 1 stycznia 1939 roku / Opracowali Jerzy Nisenson i Mieczysław Siewierski, Prokuratorzy Sądu Najwyższego. Warszawa: Nakładem Gazety Administracji i Policji Państwowej. 1939. 365 s.
15. Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja prawa karnego [Tekst]. T. V. Z. 3. Projekt Kodeksu Karnego, w redakcji przyjętej w drugim czytaniu przez sekcję prawa karnego Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej. Uzasadnienie części ogólnej. Warszawa, 1930 [Zrodio Elektroniczne] Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrociawskiego. URL: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=40618&from=publication>.
16. Makarewicz J. Kodeks Karny z komentarzem. Czwarte wydanie / J. Makarewicz. Lwow: Wydawnictwo Zakładu Narodowego Imienia Ossolinskich, 1935. 528 s.
17. A. Grześkowiak Prawo karne w poglądach profesora Juliusza Makarewicza / Alscja Grześkowiak. Katolicki uniwersytet Lubelski. Lublin: Wydawnictwo Kul, 2005. 366 s.